

УДК 811.112.2'42

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ МОВЦЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ПОГРОЗИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

О.О. Можейко (Харків)

У статті аналізується значення соціального статусу мовця в реалізації мовленнєвих актів погрози в сучасному англomовному діалогічному дискурсі. Аналізується індикація соціального статусу та обґрунтовується поняття поваги як оціночного аспекту статусності. Встановлюється залежність між співвідношенням соціальних статусів комунікантів та рівнем вдалості мовленнєвих актів погрози.

Ключові слова: вдалість, індикація, мовленнєвий акт, повага, погроза, соціальний статус.

Можейко Е.А. Роль социального статуса человека для реализации речевых актов угрозы в англоязычном диалогическом дискурсе. В статье анализируется значение социального статуса говорящего для реализации речевых актов угрозы в современном англоязычном диалогическом дискурсе. Анализируется индикация социального статуса и обосновывается понятие уважения как оценочного аспекта статусности. Устанавливается зависимость между соотношением социальных статусов коммуникантов и уровнем удачности речевых актов угрозы.

Ключевые слова: индикация, речевой акт, социальный статус, уважение, удачность, угроза.

Mozheiko O.O. The role of social status of a person in Modern English dialogic discourse. In this paper the importance of social status of the speaker in the modern english dialogic discourse is analyzed. Indication of social status of a person is analyzed and the notion of respect as evaluative aspect of the status is established. Relationship between correlation of the social status of communicants to the degree of facility of the speech acts of threat is established.

Key words: facility, indication, respect, social status, speech act, threat.

Серед досліджень іллокутивних типів мовленнєвих актів особливе місце займають так звані гібридні мовленнєві акти, які поєднують у собі риси декількох іллокутивних типів. Зокрема, мовленнєвий акт погрози вивчається з позицій комунікативної, акціональної прагматики [2; 3], але ще не ставав об'єктом наукової розвідки з позицій соціолінгвістично спрямованої теорії мовленнєвих актів. Актуальність теми статті впливає із нагальної потреби дослідження феномену погрози в діалогічному дискурсі під кутом зору дискурсивної прагмалінгвістики, яка інтегрує когнітивні, комунікативні, соціолінгвістичні, етнокультурні й дискурсивні особливості мовленнєвої діяльності суб'єктів комунікації.

Метою статті є встановлення залежності вдалості мовленнєвий акт погрози від співвідношення соціальних статусів комунікантів.

Об'єктом дослідження є мовленнєві акти погрози, реалізовані в сучасному англomовному діалогічному дискурсі, які вивчаються на предмет впливу соціального статусу людини на вдалість мовленнєвого акту. Матеріалом слугували висловлення, за допомогою яких реалізуються мовленнєві акти погрози, отримані шляхом суцільної вибірки зі сценарію сучасного англomовного серіалу «Prison Break».

Погроза як гібридний мовленнєвий акт є проміжною ланкою між директивом і комісивом. Він суміщає у собі риси двох іллокутивних типів, поєднуючи дві рівноправні інгенентні складові іллокутивної сили – спонукальну (вимогу адресата здійснити певну дію) і комісивну (зобов'язання мовця виконати певну дію у майбутньому в разі невиконання вимоги) іллокуції. Директивна складова зумовлена перлокутивною ціллю мовця зму-

сити адресата виконати певну дію, а комісивна – вираженням у пропозиції зобов'язанням мовця виконати дію, яка може призвести до несприятливих для адресата наслідків.

У прагмалінгвістичній моделі опису мови соціальний статус людини є одним із основних параметрів комунікації, який проявляє себе в постулатах спілкування і мовленнєвих актах, сферах спілкування і мовленнєвих жанрах, способах впливу і характеристиках модусу висловлення, а також у прагматичних значеннях мовленнєвих одиниць. Слідом за В.І. Карасиком [4, с. 5], поняття соціального статусу розуміємо як відносне положення людини в соціальній системі, яке включає в себе права та обов'язки, а також взаємне очікування поведінки.

З точки зору статусних відносин В.І. Карасик поділяє мовленнєві акти на два типи: статусно-марковані та статусно-нейтральні. До статусно-нейтральних відносимо асертивні мовленнєві акти – такі, як констативи (ствердження), наративи (розповіді), дескриптиви (описи), а до статусно-маркованих – директиви: ін'юктиви (накази, вимоги), реквестиви (прохання), інструктиви (приписи, заборони та ін.), комісиви, експресиви, квеситиви. Статусно-марковані мовленнєві акти можуть далі бути поділеними на статусно-фіксовані та статусно-лабільні. До перших належать мовленнєві акти з заданою позицією адресата (директиви, реквестиви, промісиви), а до других – мовленнєві акти з перемінним статусним вектором, тобто ті акти, в яких статусний вектор залежить від ситуації спілкування (локативи, промісиви, експресиви). Статусно-фіксовані мовленнєві акти в залежності від статусного вектору поділяють на акти зі спадним та висхідним статусним вектором мовця, а саме – ін'юктиви та реквестиви. Оскільки в нашому дослідженні мовленнєвий акт погрози ми розглядаємо як гібридний мовленнєвий акт (директив, комісив), то він являє собою одночасно проміжну ланку статусно-фіксованого та статусно-лабільного мовленнєвого акту.

В основу запропонованої класифікації покладено три критерії: 1) маркованість статусу, 2) фіксованість статусу, 3) вектор статусу. Перший критерій дозволяє виділити статусно-марковані мовленнєві акти, а другий і третій критерії надають можливість провести їх класифікацію за статусом

учасника. Подана схема ускладнюється з урахуванням непрямих та транспорованих мовленнєвих актів, наприклад, наказів у формі прохання, докорів у формі подяки, погроз у формі пропозиції зробити щось. Наприклад, мовець пропонує іншому в'язневі: *Tbeg: Let's play a game!* З контексту видно, що ця гра не принесе задоволення в'язневі, а навпаки, вона загрожує його психологічному чи психічному стану.

В основі мовленнєвого акту лежить інтенція мовця, тобто ставлення до пропозиції, для реалізації якого будуть виконуватись певні кроки. Лінгвісти розрізняють два типи інтенцій: репрезентаційна є направленістю свідомості на об'єкт – концепт або пропозицію; комунікативна являє собою намір мовця донести до адресата свою репрезентаційну інтенцію і тим самим уплинути на нього [1, с. 101]. Друга реалізується на рівні висловлення й, іншими словами, є наміром «здійснити певну дію за допомогою такого інструменту, як мова – мовлення, тобто здійснити мовленнєву дію в комунікативній діяльності, взаємодії з партнером [7, с. 29]. При цьому репрезентаційна інтенція як пропозиційна установка є ієрархічно вищим самодостатнім поняттям, оскільки не інтенційність залежить від мови, а навпаки [6, с. 101]. Мова й мовлення, у свою чергу, накопичили безліч варіантів вираження одного й того самого інтенційного смислу [7, с. 30].

Соціальний статус людини в англійському мовленні розглядається крізь призму його індикації, тобто мимовільного прояву статусного співвідношення людей, а також крізь призму оцінки статусу, тобто спрямованого вибору поведінки. Для реалізації мовленнєвих актів погрози соціальний статус людини має вагоме значення, оскільки є одним із основних способів впливу адресанта на адресата.

Індикація соціального статусу людини включає позначення статусно-релевантних зон стилю життя, контактів та мовлення. Статусні індекси стилю життя являють собою систему відмінних ознак, відповідно до яких протиставляються в стратифікаційному відношенні групи людей.

Оцінка соціального статусу людини проявляється в демонстрації поваги та дотримання ввічливості. В умовах статусної невідповідності повага до адресата реалізується у відносному рівні свободи

учасників спілкування: мовець, який знаходиться на нижчому щаблі статусності, має більш обмежену свободу у виборі моделей поведінки та спілкування, ніж той, що знаходиться на щаблі вище.

Соціальний статус людини може мати вираження у вигляді соціальної дистанції між учасниками спілкування. Основоположник проксеміки Едвард Холл встановив та виміряв чотири типи комунікативної дистанції між людьми: інтимна, невимушена, соціальна та публічна дистанція [9, с. 116–125].

Дистанційний план статусу має вираження в «погашенні» індивідуальних характеристик людини, яка займає певну соціальну позицію, а також в актуалізації відношення нерівності між учасниками спілкування. Дистанційність як показник статусу може також мати вираження в особливому ставленні людини до своєї ролі та статусу.

Існують різноманітні індикатори дистанційності: територія, ритуали, церемоніальна поведінка, пояснення очевидних речей, навмисно груба та провокаційна поведінка та інше [8, с. 43–55]. Дистанційний аспект статусу виражається суб'єктивною оцінкою свого статусу та статусу партнера: людина може займати позицію на щаблі вище, але ставитися до партнера як до рівного, або фактично бути на нижчому щаблі, але поводити себе так, мов вона має достатньо високий соціальний рівень [10, с. 576]. Іншими словами, в спілкуванні перетинаються суб'єктивні та об'єктивні статусні оцінки та самооцінки, які впливають на реалізацію мовленнєвих актів погрози.

Для соціального статусу людини великий вплив має повага як один з оціночних аспектів статусу. Повага пов'язана з такими поняттями, як престиж, честь, слава, гідність, сором, безчестя та інші. Повага визначається характеристиками, які є соціальними правами на повагу:

- заняттям;
- багатством та його видами;
- доходом та способом його отримання;
- стилем життя;
- рівнем освіченості;
- політичною та корпоративною владою;
- близькістю до осіб або позицій, які користуються політичною чи корпоративною владою;
- родинними відносинами;

- представницькими функціями від імені свого співтовариства по відношенню до зовнішніх співтовариств;
- володінням «об'єктивними свідоцтвами» поваги, такими як титул чи ранг [4, с. 15].

Найбільш поважним заняттям у суспільстві є ті заняття або посади, котрі пов'язані з владою над тілом чи духом людини. Часто повагу можна прирівнювати до страху, оскільки поважна особа володіє певною владою і має право виконувати певні дії, що є загрозою для конкретної людини. Поважна людина може і не погрожувати, адже її статус запобігає конфліктній ситуації. Наприклад, у ситуації, коли до ув'язненого приходять його поважний і дуже заможний друг Фальцоне з маленькою дочкою ув'язненого. Фальцоне необхідно, щоб ув'язнений виконав певне завдання:

Daughter: (Pointing to Falzone) We're going to stay with Uncle Philly at the lake for a few weeks. Falzone: Yeah, we're going to have a good time. (He laughs creepily and Abruzzi is now looking very nervous). You are right John, maybe you're right. I do trust you. Now you're gonna take care of that thing (He has a big, fake smile on his face) aren't you?

Повага відбивається у поведінці людини та знаходить свій сконцентрований прояв у особливих актах поведінки – привітаннях, зверненнях, автохарактеристиках. Для різних людей, груп людей та суспільств характерний відмінний рівень чутливості до знаків поваги. В закритих, строго ієрархічних системах існують нормативно закріплені складні системи знаків поваги, наприклад, в армії, тюрмі.

Н.А. Бут [3, с. 6] вважає, що погрожувати може лише той, у кого соціальний статус вище. Однак наш матеріал підтверджує думку В.В. Бистрова, який стверджує, що погроза не зумовлена строго соціальними відносинами: будь-яка людина може погрожувати іншій, вимагаючи від неї певних дій [2, с. 27].

Позначення соціального статусу переважно має імпліцитний характер, оскільки індикується приналежністю людини до тієї чи іншої суспільної групи, що, в свою чергу, надає певні права та обов'язки.

Соціальний статус мовців безпосередньо впливає на вдалість мовленнєвих актів погрози. Слідом

за Л.Р. Безуглою та Д. Вундерліхом, ми розмежуємо поняття успішного і вдалого мовленнєвого акту [1, с. 103] і вважаємо, що для успішності іллокутивного акту необхідне розуміння слухачем іллокутивної мети мовця. У випадку, коли акт висловлювання відбувся, а іллокутивний акт – ні, ми говоримо про неуспішний мовленнєвий акт. Одночасно з цим, успішний мовленнєвий акт може бути вдалим (перлокутивну мету досягнуто, і слухач виконує необхідну для мовця дію) і невдалим (перлокутивну мету не досягнуто, і слухач не виконує необхідну для мовця дію). В невдалому акті мовцеві не вдається змусити адресата виконати необхідну для нього дію, оскільки адресат може мати певні підстави для непокори. Причинами невдалої погрози можуть бути фізична чи психологічна нездатність мовця виконати погрозу, несуттєвість погрози для адресата, інформованість адресата про те, що мовець блефує, інформованість адресата, що мовець буде не в змозі виконати погрозу, хоча той про це не знає.

Матеріали дослідження показують, що якщо адресант знаходиться на достатньо високому щаблі соціального статусу, на думку адресата, то ймовірність успішності та вдалості мовленнєвого акту збільшується. Якщо мовець не володіє реальною інформацією про рівень статусу адресата, то він, погрожуючи, автоматично вважає рівень статусу адресата нижчим. Тому мовець упевнений у вдалості погрози. Адресат, в свою чергу, розуміючи, що мовець не в змозі виконати погрозу через брак інформації, почуває себе більш впевнено і може не реагувати на погрозу. У випадку невизначеної ситуації, коли комуніканти не мають реальної можливості визначити рівень статусу, володіння зброєю чи фізичну перевагу можна прирівняти до високого статусу. Наприклад, мовець (Гретхен) намагається залякати іншу жінку, Софію. Адресат не має жодної уяви, хто така Гретхен, вона орієнтується лише на наявність зброї у мовця, що автоматично підвищує її статус: *Gretchen: If you keep sticking your nose where it doesn't belong, I'm gonna make him miss you very, very much. Do you understand me? Good.*

У нашому дослідженні використовуємо умовне позначення соціально-рольового статусу за О.А. Романовим, тобто маємо певну систему

відношень між мовцем (x) та адресатом (y): $R_x = R_y$, $R_x > R_y$, $R_x < R_y$ [5, с. 80], де R – належність комунікантив до певного соціально-рольового статусу.

За результатами дослідження в 53,8 % мовленнєвих актів погрози нашого корпусу соціальний статус мовця вищий за соціальний статус адресата, серед яких вдалими є 39,8%, а невдалими – 14% мовленнєвих актів.

У 17,3 % висловлень погрози соціальний статус мовця є нижчим, ніж соціальний статус адресата, серед яких 10,5% є вдалими, а лише 6,8% є невдалими.

У 28,9% МА погрози соціальні статуси комунікантив є рівним, серед яких 16,9% є вдалими, а 12% є невдалими.

Таким чином, завдяки аналізу індикації соціального статусу людини та обґрунтуванню значення поваги як оціночного аспекту статурності, вдалося встановити залежність між рівнем соціального статусу людини та рівнем вдалості мовленнєвих актів погрози.

Перспективним вважаємо поглиблення аналізу соціального статусу мовців у реалізації мовленнєвого акту погрози у зв'язку зі структурними типами висловлень, які використовуються мовцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Быстров В.В. Функционально-семантический анализ менасивных диалогических реплик : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / В.В. Быстров. – Тверь : ТверГУ, 2001. – 124 с.
3. Бут Н.А. Просодические характеристики ситуативно обусловленных иллокутивных актов группы «менасивов» (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.А. Бут. – Тамбов : ТГТУ, 2004. – 14 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
5. Романов А.А. Семантика и прагматика немецких перформативных высказываний-просьб / А.А. Романов. – Москва : Институт языкознания РАН, 2005. – 153 с.
6. Серль Дж.Р. Природа интенциональных состояний / Дж.Р. Серль // Философия, логика и язык. – М. :

Прогресс, 1987. – С. 96–127. 7. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с. 8. Goffman E. Relations in public: Microstudies of the Public Order / E. Goffman. – Harmondsworth : Penguin, 1972. – 460 p. 9. Hall E.T. The Hidden Dimension / E.T. Hall. – New York : Anchor, 1969. – 217 p. 10. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1981. – In 2 vol. – 897 p.

REFERENCES

- Bezuhla, L.R. (2007). *Verbalizatsiya implitsytnykh smysliv u nimets'komovnomu dialohichnomu dyskursi [Verbalization of the implicit meanings in the german dialogical discourse]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina. (in Ukrainian).
- But, N.A. (2004). *Prosodicheskie harakteristiki situativno obuslovlennyh illokutivnyh aktov grupy «menasivov» (jeksperymental'no-foneticheskoe issledovanie na materiale sovremennogo nemeckogo jazyka). Avtoreferat diss. kand. filol. nauk. [Prosodic characteristics of situationally determined group of illocutionary “menasive” acts (experimental phonetic research on the material of the modern German) – Thesis cand. philol. sci. diss.]*. Tambov. 44 p. (in Russian).
- Bystrov, V.V. (2001). *Funkcional'no-semanticheskij analiz menasivnyh dialogicheskikh replik. Diss. kand. filol. nauk. [Functional and semantic analysis of menasive dialogic replicas. Cand. philol. sci. diss.]*. Tver?. 324 p. (in Russian).
- Formanovskaja, N.I. (2002). *Rechevoe obshhenie: kommunikativno-pragmaticheskij podhod [Speech communication: communicative-pragmatic approach]*. Moskva: Izd-vo «Russkij jazyk». (in Russian).
- Goffman, E. (1972). *Relations in public: Microstudies of the Public Order*. Harmondsworth: Penguin
- Hall, E. (1969). *The Hidden Dimension*. New York: Anchor
- Karasik, V.I. (2002). *Jazyk social'nogo statusa [The language of social status]*. Moskva: ITDGK «Giozis». (in Russian).
- Lyons, J. (1981). *Semantics*. Cambridge: Cambridge Univ. Press
- Romanov, A.A. (2005). *Semantika i pragmatika nemeckih performativnyh vyskazyvanij-pros'b [Semantics and pragmatics of German performative statements-requests]*. Moskva: Institut jazykoznanija RAN. (in Russian).
- Serl', Dzh.R. (1987). *Priroda intencional'nyh sostojanij [Intentionality: an essay in the philosophy of mind]*. Moskva: Progress. (in Russian).